

*Quaderns de
la Selva, 13
2001*

CENTRE D'ESTUDIS
SELVATANS

*Notícia dels fons
documentals
d'escoles nàutiques
conservats a l'Arxiu
general i històric
de la Universitat
de Barcelona*

ROSA ALMUZARA

Arxiu Històric Comarcal de Mataró

EN el *Diccionario Geográfico Universal* (1831-34) dirigit per Antoni Bergnes de Las Casas, veiem que entre les 157 línies que dedica a la població del Masnou, diu:

«Como la principal profesión de los habitantes de este pueblo es la marina, más de las cuatro quintas partes de su vecindario se dedican á este ramo, contándose 393 matriculados, 127 patrones, 15 pilotos y 16 individuos de maestranza, siendo los restantes labradores y artesanos de varios oficios. Hay 78 buques mayores dedicados la mayor parte al comercio de cabotage en toda la península, y al de estrangería en los puertos del mar Adriático, Puerto-Rico, Habana y hasta en los lejanos del Brasil; siendo peculiar de los de menor porte el tráfico de cabotage en los del continente: algunos de ellos dependen de las matrículas de Barcelona y Cádiz. Actualmente cuenta 23 hombres al Real servicio de la marina, que son muy apreciados de sus gefes por su aplicación y buen servicio. A más de los buques mayores, que forman un total de toneladas bastante considerable, tienen 72 barcas de pescar, en cuya ocupación se emplean los ancianos, los de menor edad y los jóvenes que mientras estan en sus casas se van aparejando para emprender viage.»

I entre les 98 dedicades al Masnou en el *Diccionario Geográfico-Histórico de España y sus Posesiones de Ultramar* (1845-50) dirigit per Pascual Madoz, en l'apartat dedicat a la indústria, ressenya:

«...y además se ejercen todas las artes mecánicas indispensables, la marinería, calafatería y pesca: pudiendo asegurarse que las cuatro quintas partes de la pobl., se componen de matriculados de marina, entre los que se cuentan muchos de la clase de capitanes, pilotos y patrones de buques mercantes, que se distinguen por su intrepidez marinera y su inteligencia en la profesión.»¹

També en aquestes veus es dóna informació sobre el fet que hi havia dues escoles per a nens i deu per a nenes, «*sin contar los muchos jóvenes que en Barcelona y Mataró se dedican al estudio del pilotage y otras ciencias*», com recull Bergnes de las Casas. De manera que és lògic que s'hagués procurat tenir una escola de nàutica. Per informacions transmeses oralment ens han arribat notícies que hi havia un professor anglès que pre- parava alumnes per examinar-se a l'escola fundada per la Reial Junta de Comerç de Barcelona, i que molts estudiaven o s'anaven a examinar a la de Càdis, que era la de més prestigi del territori espanyol, i endemés hi havia molts vincles amb aquesta ciutat, perquè era habitual que vaixells del Masnou estiguessin sota la matrícula de Càdis.

Ara bé, sobre els estudis de pilotatge al Masnou no s'hi havia aprofundit fins ara. La informació que en teníem era la que recollia Lluís Guardiola² en parlar de l'Escola Nàutica de Vilassar de Mar, donat que al Masnou s'hi establí el professor Josep Villà i Serra, fill de Vilassar de Dalt, el qual, després d'haver estat professor a Vilassar de Mar, creà el 1860 una escola de nàutica al Masnou.³ De manera que les poques notícies que s'anaven recollint sobre estudis nàutics s'atribuïen a aquesta escola, anomenada "estudi de Vilassar", fins que vam realitzar un buidat de la premsa del vuit-cents que es va editar al Masnou.⁴

Un d'aquests periòdics, *El Eco del Heraldo. Seminario humorístico, literario, dedicado especialmente á defender los intereses morales y materiales de la villa del Masnou*, en el seu número 16, corresponent al dia 15 d'agost de 1880, sota el títol «*Escuela de Nautica*», en un article d'opinió, s'expressa:

«El aumento de un 16 por ciento en la contribucion de consumos y de un 25 por ciento en la contribucion industrial para sostener dos establecimientos.» «Y no hay otra solución, no hay que buscarle otro fin que este, cuando se propusieron, apesar del Ayuntamiento y a pesar de todo el pueblo hacernos sostener la Escuela de Náutica y la Aduana. Aunque somos muy amantes de la instrucción, sostendremos que hoy, en las circunstancias que atraviesa la marina y como es consiguiente nuestra villa, el sostenimiento de la Escuela de Náutica oficial es imposible, pues es una carga demasiado pesada para el pueblo.»

1. «La Historiografía del Masnou (I)», *La Roca de Xeix*, 1 (1990), p. 8-9, 10-11.

2. Lluís GUARDIOLA PRIM, *Sant Joan de Vilassar (Història i Geografia de la comarca Vilassanesa i del Maresme)*, Vilassar de Mar, 1955, p. 170.

3. Situada al costat de Can Xaret (carrer de Santa Ana, 42), ara carrer Mestres Villà 107 i 107 bis.

4. «La premsa al Masnou del segle XIX», *La Roca de Xeix*, 3 (1992), 33 p.

En el número 17, corresponent al 22 d'agost, també sota el títol «Escuela de Nautica» continua publicant un article d'opinió, en contra del funcionament d'aquesta escola, a càrrec del pressupost municipal, però inclou dades d'interès, per exemple: «en nuestra escuela, por término medio, hasta el año 1875, cursaron unos 40 alumnos cada año», i el pressupost de funcionament del curs 1879 i 1880.

I en el número 26, de 24 d'octubre, dins la *Crónica Local* apareixen dues notes, una en la qual es parla dels pocs alumnes matriculats («La Escuela oficial de Náutica de esta villa cuenta, en el ejercicio que acaba de empezar, con solo 6 alumnos, si no nos han mal informado») i una altra en què figura el cost detallat de mantenir aquest ensenyament amb un cost total de 6.735 pessetes anuals. Després de publicar el pressupost, la nota acaba: «Paga, pueblo manso, paga y agradece tanto favor á los tercios Pamperistas».⁵

A partir del coneixement de l'existència d'aquesta escola nàutica pública dependent de l'Ajuntament del Masnou vam començar la recerca a l'Arxiu Històric Municipal. Però en aquell moment únicament disposava d'un inventari global, de manera que no vam poder localitzar la documentació referida a aquesta escola. Ara bé, entre el voluminós fons del segle XIX que s'hi conserva⁶ sí que vam trobar un document⁷ que ens va permetre iniciar la recerca a l'Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona i que és el que transcrivim a continuació:

«En esta Alcaldia se ha recibido el oficio que á continuación se transcribe:
El Exmo. Sr. Ministro de Fomento me dice hoy lo que sigue.

5. L'expressió *pamperistas* fa referència al grup entorn el periòdic *El Pampero* (*periodico de intereses morales y materiales*). Per ara, sols hem pogut consultar números solts, sembla que era el portanveu dels matriculats, vinculats comercialment a l'Argentina i Montevideo, que havien estat l'elit dels capitans masnovins.

6. L'Ajuntament del Masnou l'any 1991 va acordar que l'arxiu històric municipal per la seva abundant informació sobre temes marítics formés part com a secció del Museu Municipal de Nàutica del Masnou. El dia 8 de març de 1992 s'inaugurà la seu de la nova secció, incorporant-hi els fons documentals que es custodiaven al MMNM. El passat 8 de setembre de 2000, per tal de millorar l'equipament arxivístic, aquest es traslladà al carrer de Sant Francesc d'Assís, 28 (antiga seu del MMNM). Com que al llarg del 2000 s'ha aplicat als fons d'aquest Arxiu el tractament informàtic GAC (versió administració local), això permet ara consultar els expedients relatius a l'Escola Pública de Nàu-

tica del Masnou, (endemés hi ha referències a les sèries *Acords i Hisenda*), que són: «creació escola nàutica i supressió (1869-1881)», «comptes (1869-1885)», «correspondència (1881)», «lloguer local carrer Sant Felip (1880)», «inventari de bens (1881)». Es tracta d'una còpia de l'acta notarial que es troba a l'AHC de Mataró, Fons Notarial, Districte de Mataró: Francesc Sanahuja (El Masnou) 1881, vol 2, instrument 115, fol 527-530; instrument 116, fol 531-540.

7. Es tracte d'un avís sobre paper de 29,00 x 41,00 cm conservat amb els quatre angles amb minva de paper en forma circular. De manera que tal com va estar despenjat, es va decidir conservar a l'arxiu de l'Ajuntament. Ho ressaltem, perquè és una aplicació fa 120 anys, d'un concepte que creiem innovador, de considerar un document, tota informació sobre suport, independentment del tipus de suport que sigui. Evidentment el fet de guardar aquest avís ha estat d'una gran utilitat històrica.

Ilmo. Sr.: Visto el expediente instruido por el Ayuntamiento de Masnou solicitando se apruebe por esta Superioridad el acuerdo del mismo suprimiendo la Escuela de Náutica de Masnou costeada de fondos municipales: Visto el Decreto de 29 de Julio de 1874 el cual autoriza, pero no obliga, á las Corporaciones para la creación de los establecimientos que cita en su artículo 5º y teniendo en cuenta que la Real orden de 9 de Febrero de 1875 concediendo al Municipio la continuación de la Escuela con carácter oficial, le faculta tambien para suprimirla por espreso acuerdo del mismo, S. M. el Rey (q. D. g.) ha tenido á bien acceder á lo solicitado por el Ayuntamiento de Masnou, aprobando su acuerdo y declarando suprimida la Escuela de Náutica, que como gasto puramente voluntario ha costeado hasta la fecha. Al propio tiempo ha dispuesto S. M. que conforme á lo preceptuado en la orden de 15 de Octubre de 1873, el referido Ayuntamiento haga entrega al Rector de la Universidad de Barcelona del Archivo de la Escuela con los libros de matrícula y demás documentos relativos á la enseñanza.

Lo que traslado á US. para su conocimiento y efectos. Dios guarde á US. muchos años.

Madrid 17 de Octubre de 1881. El Director general J. F. Riaño.»

Els fons de les escoles nàutiques

El fons documental de la sèrie d'escoles nàutiques, conservat a l'arxiu de la Universitat de Barcelona⁸ està format bàsicament per documents procedents de les escoles de Barcelona, Palma de Mallorca i el Masnou, tot i que també hi ha diversa documentació sobre la d'Arenys de Mar, Mataró, Vilassar de Mar i una escola privada de Barcelona.⁹

Lligall 32/2/4/8:

- Arenys de Mar: 3 instàncies 1872/74 de Joan Monjo i Pons director de l'*Escuela de Nautica y Estudios agregados de Arenys de Mar*.
- Mataró: 2 documents de 1873 sobre exàmens i tribunal de professors del *Colegio Libre de segunda enseñanza y Nautica de Mataró*.
- Barcelona: una instància del 19 de desembre de 1882 de Federico Garcin i Barrera segundo piloto de America director del *Colegio de Garcin*, situat a la Barceloneta.¹⁰

8. Agraïm a Josep Casals, que ens facilités les noves signatures topogràfiques, donat que teníem les dades que vam recollir al 1999. Tant llavors com quan hem preparat les notes per a editar-les, ha estat d'una gran utilitat l'atenció rebuda per part d'Ildefonso Sepúlveda.

9. Donada la limitació de pàgines de la notícia que publiquem, per tal d'evitar una dispersió temàtica, no ressenyarem els fons de les escoles de Barcelona i Palma de Mallorca.

10. Hem inclòs aquesta informació de Barcelona, perquè era una escola privada de Federico Garcin. Veg. GUARDIOLA, *Sant Joan de...*, p. 171.

Lligall 32/2/5/8:

• Vilassar de Mar: 17 documents sobre *Escuela Privada de Nautica de San Juan de Vilassar*,¹¹ amb un abast cronològic de 1870-75. En un document del 20 d'agost de 1870, apareix com a director Federico Garcin Barrera.

Lligall 32/2/5/06A:

• El Masnou: documentació relativa a declaració d'establiment públic. 1869.

Lligall 24/5/8/06:

• El Masnou: gestió acadèmica. 1869-1870.

Lligall 32/2/5/05:

• El Masnou: gestió administrativa. 1869-1881.

Lligall 32/2/5/06B:

• El Masnou: Registre d'alumnes i certificacions. 1869-1881.

Lligall 32/1/2/05:

• El Masnou: Oficis. 1870-1880.

Lligall 32/2/5/01:

• El Masnou: Actes d'examen i expedients personals. 1869-1876.

Lligall 32/2/5/07:

• El Masnou: Actes d'examen. 1872-1881.

Lligall 25/5/4/19B:

• El Masnou: Actes d'examen. 1879-1880.

Lligall 32/2/5/02:

• El Masnou: expedients dels alumnes: Alsina-Verdaguer. 1869-1878.

Lligall 32/2/5/03:

• El Masnou: Expedients d'alumnes: Alsina-Jové. 1869-1881.

Lligall 32/2/5/04:

• El Masnou: Expedients d'alumnes: Lloveras-Torras. 1869-1881.

D'aquest fons procedent de l'escola nàutica del Masnou, donat el seu volum, caldria fer-ne una descripció catalogràfica, per tal de conèixer-ne més bé el contingut. Però en una primera observació, hem detectat que la major part dels documents fan referència als expedients escolars, si bé hi ha altra informació solta, com per exemple el nombre d'estudiants durant el curs 1875-76, que va ser de 54 alumnes.

11. Agustí M. VILÀ GALÍ, *Joan Monjo i Pons. Un exemple de tenacitat*, Vilassar de Mar, Oikos-tau (col. Museu de la Marina), 1997, 262 p.

El nom de l'escola apareix escrit de diverses maneres. El membret que es troba més sovint és el de *Escuela Libre de Nautica del Masnou*, però també n'hi ha amb el de *Escuela Pública de Nautica del Masnou*.¹²

Es conserva la sol·licitud de creació per part de l'Ajuntament del Masnou, i el decret del Rector de la Universitat de Barcelona.¹³ Sembla que a partir de la *Real Orden* de 9 de febrer de 1875, on es declara de caràcter públic, deixa de tenir el concepte de *Libre*.

D'expedients d'alumnes sols se'n conserven 61. A més de la informació curricular, resulten interessants perquè en tots hi figuren els dos cognoms de l'alumne, els pares i l'adreça. Això pot ajudar molt a identificar capitans i a resoldre les confusions que es donen per l'endogàmia existent entre els matriculats.

La majoria dels alumnes, amb una edat d'ingrés entre els tretze i el quinze anys, són del Masnou, però n'hi ha de Vilassar de Mar, Premià de Mar, Badalona, Tiana, Barcelona i un de procedent de La Havana (Lluís Pavia Calado), i un altre de Reus (Pere Jové i Padrol).¹⁴

D'entre tots els documents d'aquest fons destaquem:

Lligall 32/2/5/6

• La instància de 29 de maig de 1869 de l'Ajuntament del Masnou al Rector del Districte Universitari de Barcelona, per la informació que ens proporciona sobre l'existència d'una escola nàutica abans de 1869. El text diu: «*expone: Que de conformidad en un todo con lo prevenido por Decreto de 11 Enero último desea este Ayuntamiento elevar á la categoria de Establecimiento Libre de enseñanza la Escuela de Nautica que existe en esta población subvencionada por el mismo, al objeto de gozar de los beneficios que por Decreto de 5 del actual se dispensa á esta clase de Establecimientos.*»

• El document «*Cuadro de profesores para la escuela libre de Nautica del pueblo del Masnou*» (25 de novembre de 1869), figuren:

«*Director: D. José Espin Teniente de Navio y Antiguo profesor de Nautica*
Secretario: D. Eudaldo Agell Licenciado en farmacia y Bachiller en ciencias
Asignaturas:

D. Eudaldo Agell: Aritmética y Algebra, Geografía, Dibujo lineal y Física

12. En l'expedient de Joaquim Amat i Lluch està ratllat el mot "Libre" del membret.

13. De 27 de novembre de 1869 pel Rector Antoni Bergnes de Las Casas.

14. L'expedient de Miquel Puig i Mir de Vilassar de Mar, consta que és un trasllat del *Establecimiento municipal de enseñanza libre de escuelas*

Pias de Mataró, distrito universitario de Barcelona. Veg. Joan FLORENSA, «Ensenyament de nàutica als escolapis de Mataró», *III Col·loqui d'Història de l'Educació*, Barcelona, Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona, 1984, p. 451-457.

D. Jaime Biscarri, *Bachiller en ciencias: Geometria y Trigonometria plana y esférica, Dibujo geográfico*.

D. José Espin: *Cosmografía, Pilotaje, Maniobra y Dibujo hidrográfico*.

Lligall 32/2/5/5

•Els llibres manuscrits «*Oficios espedidos a la superioridad*» i «*Copia de disposiciones y oficios de la superioridad*», perquè en les cobertes figura el segell de l'escola de nàutica, fins ara desconegut.

Aquesta notícia succinta sobre la documentació d'escoles nàutiques que es troba en els fons de l'arxiu de la Universitat de Barcelona esperem que sigui d'utilitat per tal d'anar completant estudis sobre l'ensenyament de la nàutica. Especialment sobre l'escola del Masnou, estudi que encara resta pendent, i desitjaríem que aquesta ressenya sobre els seus fons conservats servís perquè s'hi pogués començar a treballar, tot seguint el consell que ens dona Agustí Duran i Sanpere en el *Preliminar a Estudi dels Pilots*¹⁵ de J. M. Pons Guri, quan diu: «aquesta història de l'Escola Nàutica d'Arenys... a més del seu valor positiu, haurà de servir de base i d'exemple a les històries similars que encara s'han de crear i publicar.»

15. J. M. PONS GURI, *Estudi dels Pilots*, Barcelona, Curial, 1993, 233 p. Hi ha una edició del 1960 publicada per l'Arxiu Històric Fidel Fita. També cal tenir present l'edició que va fer J. M. Pons

Guri de *Textos d'Ensenyament Nàutic (1786-1803) de Josep Baralt i Torras*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1995, 160 p.